

Tożsamość przedmieść w kształtowaniu ekologicznego charakteru siedlisk ludzkich

Magdalena Jagiełło-Kowalczyk

The Identity of City
Suburbs in Creating
The Ecological
Character of
Human Habitations

Wprowadzenie

Introduction

Emigracja ludzi z terenów śródmiejskich wynikająca głównie z ich przeludnienia i zanieczyszczenia jest podstawą do szukania alternatywnych w stosunku do centrów miast, miejsc rozwoju środowiska mieszkaniowego. Jednak niekontrolowany rozwój miast wywiera niekorzystny wpływ zarówno na ich środowisko jak i ekonomikę. Rozbudowa miast na niejednokrotnie najżyźniejszej ziemi prowadzi do nieodwracalnej jej utraty. Dlatego też konieczne jest podejmowanie przemyślanych i kompetentnych działań mających na celu wykorzystanie potencjału obrzeży miast do tworzenia siedlisk ludzkich. Siedliska te kształtowane w zgodzie z ekologią, przy równoczesnych bliskich związkach z miastem, wydają się stanowić idealne miejsca zamieszkania.

Rola miast jaką posiadały w czasach rewolucji przemysłowej spowodowała, że życie w nich stawało się coraz bardziej uciążliwe. Burżuazja szukała więc spokoju na przedmieściach, które stając się strefami świadomego wyboru miejsca zamieszkania zaczęły określać współczesny kształt organizmu miejskiego. Dziś przedmieścia miast zdominowane są przez zabudowę mieszkaniową modyfikowaną wraz ze zmianą właścicieli, ale nie podlegającą znacznym zmianom strukturalnym.

Polskie przedmieście kojarzone jest jeszcze z monotonnymi obszarami bloków wielorodzinnych lub zabudową jednorodziną wolnostojącą, dającą najczęściej wrażenie chaosu przestrzennego i pozbawionymi zieleni zespołami zabudowy szeregowej. Wytworem ostatnich lat są otoczone wysokimi murami „twierdze” jedno lub wielorodzinne stanowiące osamotnione wyspy krajobrazowe. Tymczasem przedmieścia, dysponując atutami związanymi z przestrzenią i jakością środowiska naturalnego oraz będąc niezbędnymi łącznikami terenów otaczających miasta z ich obszarami centralnymi stanowią atrakcyjną bazę dla zrównoważonego rozwoju siedlisk ludzkich. Kraje, w których świadomość ekologiczna stoi na wysokim poziomie rozpoczęły już prace w kierunku wykorzystania przedmieść jako niezwykle dogodnych lokalizacji osiedli mieszkaniowych o charakterze ekologicznym.

Ekologiczne osiedle mieszkaniowe „Nieuwland” – nowa rola przedmieścia Amersfoort

The Ecological Housing Estate “Nieuwland”
– the New role of the Amersfoort Suburb

Większość powstających do niedawna na świecie zespołów mieszkaniowych o charakterze ekologicznym miała status eksperymentalny. Wiązało się to z dotowaniem ich przez państwo i różne organizacje, przede wszystkim ekologiczne. Inwestycje takie niosły jednak za sobą wiele niewiadomych, dlatego dla prywatnych inwestorów stanowiły zbyt duże ryzyko. Do dziś większość zastosowanych w nich rozwiązań zostało sprawdzonych i uznanych za korzystne lub odrzuconych. W niektórych krajach rezygnuje się więc z eksperymentalnego charakteru ekologicznych osiedli mieszkaniowych na rzecz ich standardowych realizacji w ramach rozwoju gmin. Przykład może tu stanowić pozostające w realizacji holenderskie osiedle mieszkaniowe Nieuwland na przedmieściu Amersfoort (Holandia).

Z dala od centrum miasta znalazło się miejsce, które postanowiono przekształcić w atrakcyjne środowisko mieszkaniowe o wysokiej jakości i przyjazne dla środowiska. Realizacja 4 000 mieszkań i przeznaczenie pod przedsiębiorstwa i biura 70 ha terenu stanowiąc pierwszy etap rozwoju gminy Amersfoort i całego regionu po okresie rozbudowy samego miasta. Jest to poważne zadanie wymagające wzięcia pod uwagę wartości istniejących oraz zmuszające do dokonywania świadomych wyborów. Rezultat zależy od postawy i zaangażowania wielu osób. Punktem wyjścia dla twórców projektu Nieuwland było stworzenie przestrzeni. Przestrzeni w dosłownym znaczeniu – przestrzeni otwartej oraz przestrzeni rozumianej jako wolność. Położenie Nieuwland między rolniczymi terenami Zeldert i Calveen, z dala od centrum miasta doprowadziło do wyboru „zielonego umiastowienia” jako optymalnego przejścia między tymi terenami.

Poszczególne aspekty Planu Rozwoju Nieuwland omówiono w siedmiu dokumentach podstawowych, które z biegiem czasu rozbudowuje się i dopasowuje. Tworzą one podstawę do opracowań planów szczegółowych. Przy ustalaniu planu docelowego sporządzono Sprawozdanie o Skutkach dla Środowiska, w którym rozpatrywane są konsekwencje poszczególnych decyzji pod kątem ich wpływu na środowisko. Potraktowano przy tym Nieuwland

jako ekologiczną całość, co stanowi duży krok na przód w stosunku do wielu projektów eksperymentalnych propagujących działania prośrodowiskowe, ale tylko na niewielką skalę.

Ocena środowiska mieszkaniowego zależy od mieszkania oraz od przestrzeni, która je otacza. Dopiero ich wzajemne powiązania tworzą obraz i jakość całości. W Nieuwland, zarówno na poziomie dzielnicy jak i na poziomie poszczególnych domów i mieszkań zastosowano rozwiązania przyjazne środowisku, korzystne dla człowieka. Pod tym kątem starannie przedyskutowano, zbadano i wybrano optymalne rozwiązania problemów związanych z lokalizacją osiedla, komunikacją, zielenią, wodą, glebą i żywnością, gospodarką odpadami i ściekami, ochroną przed hałasem i zanieczyszczeniami, energią, skalą i bezpieczeństwem, sportem i rekreacją, sposobem zarządzania. Szczególną wagę przywiązano do kwestii tożsamości tak miejsca, w które miano zaingerować jak i przyszłego osiedla. Wybór lokalizacji na przedmieściu miasta – do tej pory „dzikim” miał tu znaczenie zasadnicze. Nieuwland zlokalizowany jest na terenie graniczącym od południa z Amersfoort. Z pozostałych stron przylega do niezurbanizowanych terenów zielonych i rolniczych. Mimo, że jest połączony funkcjonalnie z miastem, przestrzennie jest od niego całkowicie oddzielony.

Tożsamość miejsca – wyznacznik kształtowania Nieuwland

The Identity of Space as a Determinant in Creating Nieuwland

Mieszkać (i pracować) znaczy mieć swoje miejsce, mieć swój dom. Miejsce, z którym się utożsamiamy to nie tylko mieszkanie, ale też okolica, dzielnica, miasto. Miejsce takie musi być charakterystyczne i niepowtarzalne, a nie anonimowe i takie jak wiele innych. Nieuwland jest właśnie jedyne w swoim rodzaju.

Osiedle a miasto

Tożsamość miejsca zależy od elementów, które się na niego składają oraz od kontekstu w jakim powstało. Charakter Nieuwland określa się więc po pierwsze w odniesieniu do miasta Amersfoort mającego długotrwałe tradycje wzrostu skokowego. Liniowemu rozrostowi miasta towarzyszyła koncentryczna intensyfikacja. Granice rozwoju stanowiły ważne elementy: mury miasta, drogi, kanał het Valleikanaal, nisko położone tereny oraz granice wyznaczone przez koncepcję płatków kwiatu, która określała rozrost miasta od wojny do teraz. Dalsza rozbudowa na wielką skalę wyma-

gała nowej koncepcji przestrzennej obejmującej również sąsiednie wsie i krajobraz.

Zastanawiano się jeszcze nad wkomponowaniem Nieuwland w koncepcję płatków, ale wtedy tożsamość tej dzielnicy została by w dużej części z góry określona. Stałaby się piątą dzielnicą okolicy Amersfoort Nord. Świadomie zdecydowano zbudować Nieuwland jako odrębną dzielnicę. Jego odległość od centrum miasta lokalizacja jest tu zdecydowaną zaletą. Oferuje bowiem możliwość własnej tożsamości przestrzennej ze współczesną i dopasowaną do sytuacji formą „mieszkania poza miastem”. Mieszkania poza tłokiem i zgiełkiem miasta, w bezpośrednim kontakcie z przyrodą i krajobrazem.

Przeźren

Charakter i tożsamość osiedla są też określone przez jego granice, kształt i strukturę. Nieuwland tworzy zwarta „miejska” zabudowa, gdzie jednak „otoczenie” jest namacalne i łatwo dostępne. Dzięki zwartej zabudowie powstaje wokół niej przestrzeń dla rekreacji, spacerów, sportu. Najbardziej zwartą formą terenu mieszkalnego jest kształt koła – powierzchnia o najmniejszym obwodzie i najmniejszych odległościach od centrum. Okrągły kształt Nieuwland jest dopasowany do krzywych wyznaczanych przez okoliczne

drogi oraz do otoczenia, w które się w sposób naturalny wpisuje.

Kształt przestrzeni publicznej określają możliwości orientacyjne i żywotność miejsca. Teren mieszkalny Nieuwland podzielony został na otaczające centrum części, z których każda posiada swoje małe centrum zaopatrzeniowe z placem zabaw dla dzieci, przystankiem autobusowym, budką telefoniczną i ewentualnie żłobkiem. Ukształtowanie przestrzeni publicznej dopasowano do wzoru poruszania i przemieszczania się poszczególnych użytkowników – jest to warunek łatwej orientacji. Punkty zaopatrzenia usytuowane są wzdłuż głównych dróg przemieszczania się i zaopatrzenia tworzy żywotność otoczenia i pobudza jego funkcjonowanie. Dzięki takiej lokalizacji, punkty zaopatrzenia wzajemnie się wzmacniają. Sklepy, zaplecze socjalno-kulturalne i medyczne w centrum połączone są ze stawem i parkiem za pomocą kortów tenisowych i hali sportowej. Przy wejściu do centrum pozostawiono miejsce dla biur, firm i usług.

Tereny pod przedsiębiorstwa również mają swoją tożsamość określoną przede wszystkim przez ich położenie i kształt. Teren wschodni ma kształt trójkąta zaś północny tworzą trzy wyspy oddzielone od siebie wodą i trzciną. Pozostawienie i wkomponowanie istniejących elementów krajobrazu również może

wspierać własny i niepowtarzalny charakter tego terenu.

Komunikacja

Osiedle połączone jest komunikacyjnie z centrum Amersfoort oraz z okolicami. Od przyległych dróg Nieuwland jest odgródzone wałami zorganizowanymi w przestrzeń spacerową oraz ciągłą, wyższą zabudową. Przebiecia w wałach lub przerwanie ciągłości zabudowy tworzą bramy do osiedla. Po stronie południowo-zachodniej zaprojektowano najważniejsze połączenie z centrum miasta i krajobrazem rzeki de Eem. Nieuwland przecinają dwie drogi – średnice krzyżujące się w centrum osiedla, które jest zaznaczone widoczną z daleka wieżą. Odtworzono też połączenia dla ruchu rolniczego między terenami położonymi na zewnątrz, po wschodniej i zachodniej stronie Nieuwland. W obszarze mieszkalnym wybrano system ruchu drogowego, w którym samochód nie jest dominującym elementem. Dla ruchu powolnego zaprojektowano drogi rekreacyjne z odpowiednim zaopatrzeniem w zieleni, wodę i boiska sportowe.

Krajobraz

Krajobraz, obok fizycznego podłoża tworzy również kontekst przestrzenny i przez to – otoczenie mieszkania. Amersfoort leży na zbiegu trzech obszarów krajobra-

zowych: Wzgórza Utrecht'skiego, doliny Gelderse Vallei i krajobrazu polderowego z okolic rzeki de Eem. Dotychczas zostały zabudowane głównie części wyżej położone, teraz następuje zagospodarowanie części niższych i podmokłych.

Nisko położony i podmokły teren wykorzystywany wcześniej do celów rolniczych nie nadaje się bezpośrednio pod zabudowę. Należało go przygotować poprzez podwyższenie, wykopanie kanałów i zastosowanie drenażu. Piasek do podsypywania uzyskiwano na miejscu, z wykopów na kanały. Powstała w ten sposób duża, zorganizowana powierzchnia wodna, w której znajduje też ujście woda deszczowa. Woda tworzy „naturalne” środowisko dla roślin i zwierząt. Wewnątrz osiedla powstaje więc krajobraz pasujący do otoczenia: niski, mokry i otwarty. Brzegi kanałów i zbiorników wodnych obsadzono trawą lub roślinnością nadbrzeżną, pozostawiono nieutwardzone dna przeciwdziałając martwieniu wód. Woda deszczowa z terenów objętych projektem może tu zostać zbuforowana przed odprowadzeniem. Zastosowany sposób osuszania przez podwyższenie terenu i zorganizowanie systemu otwartej wody zapewnia utrzymanie poziomu wód gruntowych. Woda, jej brzegi i roślinność wraz z otwartym charakterem krajobrazu umożliwiają istnienie korytarzy ekologicznych między wschodem i zachodem.

Krajobrazowo, Nieuwland podzielony jest na cztery części. Część północna zdominowana jest przez wodę otwartego i podmokłego terenu łąk doliny rzeki de Eem. Przestrzeń tam ma więc być spokojna, ekologiczna, naturalnie rozwiązana i podkreślająca otwartość krajobrazu. Widok na wodę wzmacnia wrażenie przestrzenności.

W części zachodniej dźwiękoszczelny wał przechodzi w tarasy ziemne, które schodzą do centrum. Tarasy takie miały swoje odpowiedniki w naturalnym krajobrazie. Były to podwyższone półki, które na tak nisko położonym terenie stanowiły pierwsze miejsca nadające się do zamieszkania. Teraz na tarasach znajdują się mieszkania zwrócone w stronę wspólnego placu. Zieleń ulic przebiegających pomiędzy półkami łączy się z zielenią zboczy tarasów i wału.

Część południowa podporządkowana jest miejskości otoczenia jakim jest Amersfoort. Stąd też bardziej zdecydowany charakter zabudowy oraz mocno przetworzona przestrzeń publiczna. Zamknięta zabudowa otacza wnętrza z prywatnymi ogródkami i przestrzenią wspólną. Ulice są kamienne, a zieleni na nich utworzona przez drzewa uliczne.

Teren wschodni, wyższy związany jest krajobrazowo z polami doliny Gelderse Vallei. Z jednej strony

Zabudowa mieszkaniowa w Nieuwland

Dwelling – houses in Nieuwland



jak to wygląda w większości planów ze strukturą ruchu drogowego. Powstaje w ten sposób ciekawy obraz o dobrych możliwościach orientacyjnych.

Budowa ekologicznego Nieuwland to jednak dokonanie poważnej modyfikacji krajobrazu. Zniknie typowa otwartość i charakter rolniczy. Przez konieczne podwyższenie terenu naruszona zostanie istniejąca rzeźba terenu. Przyjęto więc naczelną zasadę, którą jest zrekompensowanie tego co zostało stracone, pogodzenie charakteru miasta z charakterem wsi, czegoś starego z czymś nowym. Wydaje się, że cel ten uda się osiągnąć.



przeciwstawiono się tu otwartości łąki poprzez zdecydowany charakter domu i ogrodu. Z drugiej, niska, płóząca się zabudowa dywanowa sama w sobie tworzy „pole”. Zieleń tej części osiedla to głównie zieleń ogrodowa. Zieleń uliczna koncentruje się w pasach trawników i skwerkach z drzewami.

Zieleń w osiedlu ma bardzo poważne znaczenie dla mieszkańca i użytkownika oraz dla środowiska. Wymaga jednak stałej pielęgnacji. Pielęgnacja i odpowiednie zarządzanie zielenią w terenie miejskim stanowią warunek jej atrakcyjności i trwałego rozwoju. Struktura zieleni połączona jest z charakterem poszczególnych części osiedla, a nie,

Podsumowanie

Conclusion

Kształtowanie środowiska mieszkaniowego na obszarach przedmieść wymaga nie tylko indywidualnego, ale i niezwykle wyważonego podejścia obejmującego wiedzę i ścisłą współpracę ludzi różnych specjalności (w tym w dużym zakresie ekologów i socjologów), którzy w jakikolwiek sposób mogą się do niego przyczynić¹. Niezwykle ważna jest też rola mieszkańców, którzy w procesie użytkowania swojego terytorium nie mogą zniweczyć tych wartości, które zostały wypracowane. Jedną z najistotniejszych potrzeb człowieka – posiadanie takiego terytorium wymaga nadania mu cech

charakterystycznych, indywidualnych. W przypadku przedmieść trzeba jednak pamiętać, by nie odebrać im możliwości harmonijnego wrastania w tkankę rozrastającego się organizmu miejskiego.

Zajmując się szczegółowo obszarami przedmieść w aspekcie kształtowania ekologicznego środowiska mieszkaniowego musimy traktować je jako elementy całego ekosystemu miejskiego. Tylko takie podejście warunkuje wypracowanie prawidłowych relacji przestrzennych, pozwala uniknąć wielu nieodwracalnych błędów w funkcjonowaniu tego złożonego ekosystemu.

Każde miasto posiada szereg indywidualnych cech wynikających z jego położenia, historii, kultury, kierunków jego rozwoju itd. Określone warunki lokalne i specyfika charakteryzują też obszary przedmieść podlegających procesowi urbanizacyjnemu. Znajomość wyżej wymienionych zagadnień pozwala na podejmowanie działań zmierzających do poprawy jakości środowiska całego systemu miejskiego oraz jego funkcjonowania w oparciu o idee zrównoważonego rozwoju. Umiejętne wykorzystanie tej wiedzy stanowi też podstawę do wypracowania tożsamości siedlisk ludzkich – jednego z czynników determinujących ich ekologiczny charakter.

Magdalena Jagiełło-Kowalczyk

Wydział Architektury
Politechnika Krakowska
The Faculty of Architecture
Cracov University of Technology

Przypisy

¹ W Holandii nad całością prac związanych z kształtowaniem ekologicznych zespołów mieszkaniowych czuwają wyspecjalizowane jednostki jak np. Buro voor Onderzoek & Ontwerp voor het Milieu w Delft (BOOM). Jest ono biurem projektów i badań środowiskowych specjalizującym się w architekturze, planowaniu miast i technologii budowlanej. Dąży ono do zmniejszenia naporu urbanizacji na środowisko naturalne. Zajmuje się tworzeniem programów oszczędzania i odnawiania energii oraz kwestią stosowania materiałów i projektowania urbanistycznego przyjaznych dla środowiska. BOOM jest w stałym kontakcie z Uniwersytetem Technicznym w Delft, a szczególnie z SOM (Stads Ontwerp en Milieu), grupą badaczy i projektantów z Wydziału Architektury, którzy zajmują się projektowaniem urbanistycznym i środowiskiem. W ten sposób BOOM ma dostęp do najnowszych badań SOM i może je bardzo wcześnie stosować w swoich pracach. Praca BOOM polega na robieniu badań, projektowaniu i informowaniu oraz doradztwie w sprawach środowiskowych, a korzystają z niej władze lokalne i centralne, biura projektów oraz niektóre zakłady przemysłowe. Wg *BOOM-info*; 12/93; Delft 1993.

Literatura

1. Böhm A., 1994, *Architektura krajobrazu jej początki i rozwój*, Politechnika Krakowska, Kraków.
2. *Duurzaam Bouwen in Nederland. Voorbeeldprojecten*, 1995, Veka Uitgeverij B.V., Amsterdam.

3. Frysztański K., 1997, *Miasta metropolitarne i ich przedmieścia. Z problematyki socjologii miasta oraz badań nad rzeczywistością Krakowa*, Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych „Universitas”, Kraków.

4. *Praktijkhandboek duurzaam bouwen*, 1998, Veka Uitgeverij B.V. Nederland, Duitsland, Zwitserland, Frankrijk, Italie, Oostenrijk en België, Amsterdam.

5. *Nieuwland. Amersfoort* [w:] *Bouw*, Nr 5/6, 18 Maart 1994.

6. *BOOM-info*; 12/1993; Delft 1993.

7. *Ontwikkelingsplan Nieuwland*, Amersfoort, 1992.

8. Mikielwicz R., 2000, *Przedmieście jako model środowiska mieszkaniowego* [w:] *Mieszkanie, dom, środowisko mieszkaniowe na przełomie wieków*, materiały konferencyjne VII Ogólnopolskiej, II Międzynarodowej Konferencji IPU WA PK, Kraków.